

מ'צוק איתן' לתהום עמוקה ביחסי ישראל-טורקיה

גליה לינדנשטראוס

מבצע 'צוק איתן' הביא למשבר עמוק ביחסי ישראל-טורקיה, אשר בא לידי ביטוי במספר אופנים. נשמעו התבטאויות חריפות מאוד ביחס לישראל מצד ראש ממשלת טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, וביניהן: ישראל מבצעת רצח-עם שיטתי בפלסטינים מאז 1948¹, מעשיה של ישראל ברבריים מאלה של היטלר², ישראל הורגת נשים פלסטיניות על מנת שלא יוכלו ללדת ילדים³. באחד המקרים אף אמר ארדואן שיחסי ישראל-טורקיה לא ישתפרו כל עוד הוא מכהן בשלטון⁴. מעבר לכך הכריזה טורקיה על שלושה ימי אבל לנוכח המתרחש בעזה⁵, בלט גם הזעם שהופנה אל אנשי הקהילה היהודית בטורקיה ונשמעה דרישה שיתנצלו על מעשיה של ישראל⁶. גורמי האופוזיציה בטורקיה לא השמיעו דעות שונות מאלו של ארדואן, ובכירים במפלגתו אף האשימו את השלטון בכך שאין ביטוי מעשי לרטוריקה הלוחמנית שנשמעת מפי דובריו. בפרט העלו מחדש גורמי האופוזיציה את הטענה המוטעית, שלפיה הרדאר שהציבה ברית נאט"ו במלאטיה שבמזרח-טורקיה נועד, בין היתר, לספק מידע לישראל, ובמיוחד על הנעשה בעזה⁷. הפגנות אלימות התקיימו בקרבת השגרירות הישראלית באנקרה והקונסוליה באיסטנבול, ומשרד החוץ הישראלי הורה להשאיר בטורקיה רק את הנציגות ההכרחית, וכן הדגיש שעדיף לישראלים להימנע מנסיעה לטורקיה. בקרב הציבור בשתי המדינות נשמעו קריאות להחרים מוצרים של המדינה השנייה. ישראל, למרות היסוס ראשוני⁸, אפשרה לטורקיה להעביר סיוע הומניטרי נרחב לעזה, ואף להעביר פצועים מעזה לטורקיה. זאת, למרות שמרבית הסיוע מתואם על ידי ארגון הסיוע הטורקי TIKA ו'הסוהר האדום' הטורקי. בין הגופים שלקחו חלק במאמץ הסיוע בלט ארגון IHH – שהיה ממארגני משט המאווי מרמרה (מאי 2010) – אשר המחיש את המתח בין טורקיה לישראל⁹. ה-IHH אף הצהיר במהלך המבצע על כך שהוא שוקל לשלוח משט לעזה, ובמסיבת עיתונאים לאחר הבחירות לנשיאות בטורקיה (כנראה מטעמים של אי-רצון להעלות סוגיות רגישות לפני הבחירות), הודיע הארגון כי המשט לעזה ייצא עוד במהלך 2014¹⁰.

ההתדרדרות ביחסי טורקיה-ישראל אינה תופעה חדשה. בסוף אפריל 2014, בראיון לערוץ תקשורת אמריקאי, עוד אמר ארדואן שהסכם בין המדינות לגבי נורמליזציה ביחסים צפוי להיחתם בשבועות הקרובים.¹¹ כמו כן, צעדי התגובה של טורקיה לא היו חריגים בצורה מהותית בהשוואה למצבים שונים של מתח מוגבר בין המדינות. אולם, היקפם של ביטויי הביקורת וחריפותם ביססו רושם כי הפעם מדובר במשבר עמוק במיוחד. ניתן למנות מספר גורמים שהביאו לשבר כה עמוק ביחסים:

ראשית, קיים מתאם בין המצב בזירת הסכסוך הישראלי-פלסטיני בכלל והמתרחש ברצועת עזה בפרט, לבין היחסים בין טורקיה וישראל. בכל עת של משבר בין ישראל לפלסטינים, ובמיוחד אם הוא בדרגת חריפות כמו המשבר הנוכחי בעקבות 'צוק איתן', גוברת המתיחות בין המדינות. היה זה עוד ראש ממשלת טורקיה, בולנט אג'וויט, שכונה 'רצח-עם' את מה שהתרחש בג'נין ב-2002 במהלך מבצע 'חומת מגן'. בשנים האחרונות הפך נושא עזה למוקד של דיונים בטורקיה לגבי הבעיה הפלסטינית. הקשרים הקרובים בין מפלגת הצדק והפיתוח (AKP) השלטת בטורקיה לבין חמאס מחזקים היבט זה של הדגש הטורקי על הנעשה ברצועת עזה.¹²

שנית, המתיחות בין טורקיה ומצרים על רקע הפלת שלטון 'האחים המוסלמים' במצרים הביאה לכך שיוזמות התיווך שהציעו מצרים מזה וקטר וטורקיה מזה – במטרה להביא לסיום הלחימה בין ישראל לחמאס – נתפסו כמתחרות זו בזו. שר החוץ המצרי, סאמח שוכרי, ושר החוץ הישראלי, אביגדור ליברמן, האשימו את קטר וטורקיה בטרפוד האפשרות לסכם הפסקת אש כבר במחצית יולי.¹³ הביקורת שהשמיע ארדואן כלפי נשיא מצרים, עבד אל-פתאח א-סיסי, שאותו כינה "רודן", ונגד מדיניותה של מצרים כלפי הרצועה בעימות הנוכחי, גררה שיחת נזיפה לנציג הדיפלומטי הטורקי במצרים (זאת לאחר שהשגריר הטורקי במצרים גורש כבר בנובמבר 2013).¹⁴ חמאס קיבל בסופו של דבר את מצרים כמתווכת הראשית, בבחינת עדות לכך שבמאבק זה, ידה של טורקיה הייתה על התחתונה.¹⁵ יתר על כן, גם ביחס לקטר, נראה היה שטורקיה ממלאת תפקיד של כינור שני. דוגמה נוספת להשפעתה המוגבלת של טורקיה על הנעשה בתחום הדיפלומטי במזרח התיכון הייתה העובדה שמזכ"ל האו"ם, באן קי-מון, דילג על אנקרה בעת מסע הדילוגים שערך באזור במטרה לקדם הפסקת אש.¹⁶ לעומת זאת, נראה שדווקא מזכיר המדינה האמריקאי, ג'ון קרי, ייחס חשיבות רבה יותר למאמצי התיווך של קטר וטורקיה, והכליל את שרי החוץ של מדינות אלו במפגש שנערך בפריז בסוף יולי, בניסיון לסיים את סבב העימות.¹⁷

לבסוף, קרבת המועד שבו נועדו להתקיים הבחירות לנשיאות בטורקיה – 10 באוגוסט – הייתה רקע להתבטאויותיו החריפות של ארדואן בנושא עזה בנאומו בחירות שנשא ברחבי המדינה. ארדואן, אשר היה זקוק ליותר מחמישים אחוזים מקולות הבוחרים על מנת להיבחר בסבב הראשון של הבחירות, בחר להדגיש נושא

זה שיש לגביו קונצנזוס נרחב בטורקיה, והוא מזוהה עם כהונתו כראש ממשלה (ציוני דרך בהתדרדרות היחסים בין ישראל לטורקיה על רקע מדיניות ישראל ביחס לרצועת עזה היו התקרית בין ארדואן לנשיא ישראל דאז, שמעון פרס, שהתרחשה בעת הוועידה הכלכלית בדאבוס בינואר 2009, וכן פרשת המאווי מרמרה).

ואכן, ההשפעה של המדיניות הטורקית במהלך 'צוק איתן' על שיקוליה של ישראל הייתה מועטה, ואם בכלל – שלילית מעיקרה, אם אכן נכונה הטענה שקטר וטורקיה טרפדו את ההגעה להסכם הפסקת אש בתחילת המערכה. מעבר לכך, ניתן לטעון שגם אם רבים במערב פסלו את ההתבטאויות הטורקיות כמוגזמות, הן תרמו בכל זאת לקו הכללי של גינוי ישראל. לעומת זאת, השפעת המדיניות הטורקית ביחס לעזה על ישראל בשנים האחרונות הייתה משמעותית הרבה יותר. רבות מההקלות הישראלית על מעבר סחורות אל הרצועה נקבעו לאחר משבר המרמרה וכחלק מהמגעים בין טורקיה לישראל, שנועדו לקדם את פתרון המשבר ביניהן. בנוסף, בעקבות ועדת טירקל לחקר אירועי המשט, שונו הנהלים לגבי תיעוד וחקירת פעולות של צה"ל, אשר קיימת סבירות גבוהה כי יעוררו ביקורת בינלאומית.¹⁸ יש להניח שהיו לשינויים אלה גם ביטויים מעשיים מבחינת אופי הפעולות שנקטו במבצע הנוכחי. מעבר לכך, מקבלי החלטות בישראל אינם יכולים להתעלם מאיום שהשמיע ארדואן ב-2011 (גם אם סבירותו אינו גבוהה), כי בפעם הבאה ילווה משט הומניטרי לעזה בספינות צי טורקיות.

יש לציין גם שההתדרדרות ביחסי ישראל-טורקיה על רקע המבצע מציבה סימני שאלה מסוימים ביחס להערכה הגורסת שתלות הדדית, במיוחד בהיבטים הכלכליים, תרסן התדרדרות ביחסים בין מדינות. בשנה שקדמה למערכה בעזה הגיע היקף הסחר בין טורקיה לישראל לכחמישה מיליארד דולר (בהשוואה לכ-3.5 מיליארד דולר ב-2012), ואלמלא המבצע היה מגיע, כנראה, לשיא חדש. חברת התעופה 'טורקיש איירליינס', אשר הפעילה בין שבע לשמונה טיסות יומיות לנמל התעופה בן-גוריון, צמצמה שתיים מהן בעקבות המערכה (גם עקב ירידה במספר הנוסעים הישראליים, שהגיבו להרעה ביחס לישראל מצד טורקיה).¹⁹ במהלך המבצע הודיע שר האנרגיה הטורקי שהמגעים בין המדינות לגבי אופציית יצוא הגז הטבעי מחופי ישראל אל טורקיה וממנה יוקפאו, נכון לעכשיו.²⁰ לאור היקף הפעילות הכלכלית בין שתי המדינות, אפשר היה לצפות שיישמעו בשיח הציבורי בשתי המדינות גם קולות מתונים יותר, אך למעשה לא היו קולות בולטים שסתרו את שיח האיבה הדומיננטי.

לסיכום, למרות המאמצים הרבים שנעשו בשנים האחרונות לשקם את יחסי ישראל-טורקיה, נראה כי המשבר שהעמיק על רקע המערכה בעזה הכה ביחסים מכה קשה, ולא ברור כיצד יתגברו עליה. ייתכן שהמשבר האחרון חמור במיוחד בגלל הזעזועים הקשים שפקדו את יחסי שתי המדינות בשנים האחרונות, ואשר שללו מהן בסיס איתן שניתן היה להישען עליו על מנת להפחית מתיחות. בניגוד למקרים דומים

בעבר, ישראל אף הייתה חד־משמעית יותר בסירובה לקבל מאמצי תיווך טורקיים. נראה, אם כן, שאם לא יתרחש שינוי חיובי יסודי בזירת עזה, ימשיך הנושא להוות מוקד למתיחות ניכרת בין ישראל לטורקיה, והיחסים בין המדינות לא יוכלו לשוב למסלול הנורמליזציה.

הערות

- 1 Ariel Ben Solomon, "Erdgoan Accuses Israel of Attempting a 'Systematic Genocide'," *Jerusalem Post*, July 18, 2014.
- 2 Gulsen Solaker and Jonny Hogg, "Turkish PM Erdogan Says Israel 'Surpasses Hitler in Barbarism,'" *Reuters*, July 19, 2014.
- 3 Tulin Daloglu, "Erdogan Uses Gaza as a Campaign Tool," *al-Monitor*, August 4, 2014.
- 4 Serakan Demirtas, "Turkey-Israel Ties can be Worsened Further," *Hurriyet Daily News*, July 19, 2014.
- 5 "In Rare Move, Turkey Declares Three Days of Mourning for Gaza," *Hurriyet Daily News*, July 21, 2014.
- 6 Roy Yerushalmi, "Turkish Jews Urged to Apologize for "Israeli Killing of Muslims," Ynet, July 17, 2014.
- 7 "Despite Foreign Ministry Denial, CHP Insists Turkey's Kurecik Serving Israel," July 21, 2014.
- 8 "משרד החוץ התנגד לבקשת הסהר האדום הטורקי להכניס סיוע לעזה," YNET, 25 ביולי, 2014.
- 9 כך למשל, במופע התרמה גייס ה-IHH כחמישה מיליון וחצי דולר לטובת תושבי עזה.
- 10 Fatih Envoy to Qatar: Two Countries in Solidarity with the Gazan People," *Daily Sabah*, August 12, 2014.
- 11 "Turkey's IHH to Send New Flotilla to Break Gaza Blockade," *Daily Sabah*, August 11, 2014.
- 12 "ארדואן: הסכם פיוס עם ישראל צפוי להיחתם בשבועות הקרובים," **הארץ**, 29 באפריל, 2014.
- 13 להרחבה על היבט זה ראו, גליה לינדנשטראוס וסופיאן קאדיר קיוום, "יחסי טורקיה-חמאס: בין שיקולים אסטרטגיים לקרבה אידיאולוגית," **עדכן אסטרטגי**, כרך 17, גיליון 2, יולי 2014.
- 14 "Turkey Spars with Egypt over Failed Gaza Cease Fire Bid," *Today's Zaman*, July 18, 2014.
- 15 "Egypt Summons Turkish Envoy over Erdogan Slur," *al-Jazeera*, July 26, 2014.
- 16 Gokhan Bacik, "The Turco-Egyptian Feud and the Palestinian Crisis," *Today's Zaman*, July 20, 2014.
- 17 Lale Kemal, "Turkey's Foreign Policy in Serious Disarray," *Today's Zaman*, July 23, 2014.
- 18 Barak Ravid, "Kerry's Latest Cease-Fire Plan: What Was He Thinking?" *HaaretzBlog*, July 27, 2014.
- 19 "גולדסטון? אין ממה להיבהל; צה"ל פעל בצורה ראויה," NRG, 13 באוגוסט, 2014.
- 20 Itay Blumenthal and Danny Sadeh, "Turkish Airlines Reducing Activity in Israel," Ynet, August 8, 2014.
- 21 "Turkey Rules out Energy Alliance with Israel until Gaza Peace: Minister," *Hurriyet Daily News*, August 4, 2014.